

MEDEDEELINGEN

VAN WEGE HET

Nederlandsche Zendinggenootschap.

UITGEGEVEN DOOR

BESTUURDERS VAN DAT GENOOTSCHAP.

ACHTSTE JAARGANG.

TE ROTTERDAM, BIJ
M. WIJT & ZONEN,
Drukkers van het Nederlandsche Zendinggenootschap.
1864.

I N H O U D.

	Bladz.
Fragment eener onuitgegevene beschrijving van de Minahassa, door den zendeling N. GRAAFLAND	1
Het inlandsche Christendom en Schoolwezen op Timor in 1862, door den zendeling W. M. DONSELAAR.	24
Woordenlijst van eenige dialecten der landtaal op de Ambonsche eilanden. (Ingezonden door A. VAN EKRIJS, zendeling te Kamarian op Ceram.)	61
Evangelisatie op Java, door den zendeling N. GRAAFLAND	109
Ka Mooolelo Hawaii. Geschiedenis van den Hawaiischen Archipel, (de Sandwich-eilanden.)	165
Wederlegging van het door den S. E. HARTHOORN in zijn geschrift: „de Evangelische zending, enz.” beweerde aangaande de zending in de Minahassa, door den zendeling N. P. WILKEN	193
Een en ander over den godsdienstigen toestand van den Javaan. (Uit een verslag over 1863, van C. POENSEN, zendeling te Kediri.)	214
De oorsprong, de grondslag en de methode der zending, door den zendeling N. GRAAFLAND	264

HET INLANDSCHE CHRISTENDOM EN SCHOOLWEZEN
OP TIMOR IN 1862,

DOOR DEN ZENDELINGLFFRAAR

W. M. DONSELAAR.

In voldoening aan het verlangen van Heeren bestuurders, wensch ik thans een overzicht te geven van den tegenwoordigen staat der zending op Timor. Daartoe maak ik een begin met de mededeeling van eenige aantekeningen over de bestaande christelijke gemeenten op dat eiland.

De gemeente ter hoofdplaats Koepang bestaat, voor het kleiner deel, uit Europeanen en afstammelingen, en voor het grooter deel, uit Christenen uit de inlandsche bevolking. In het geheel telt deze gemeente een getal van 614 zielen. Daarvan behooren bijna 200 tot de europesche bevolking. Buiten de weinige europesche militairen der bezetting bedraagt echter het getal geboren Europeanen nog geen tien.

Bovendien woont nog een getal van 373 inlandsche Christenen verspreid in de nabuurschap van de hoofdplaats Koepang, terwijl eindelijk in de buitengemeenten, Oisappa, Babauw, Oisauw, Olio en Pritti dit gedeelte 1041 bedraagt, zoodat de gezamenlijke christenbevolking van dit gedeelte van Timor ruim twee duizend zielen telt.

Het getal ledematen in de gemeente te Koepang en

in den omtrek dezer plaats bedraagt ruim twee honderd personen.

Eene onderscheiding der gemeente in een nederduitsch en een maleisch gedeelte kan te Koepang niet wel worden gemaakt, dewijl cok het europesche deel der gemeente, met weinig uitzondering, uitsluitend zich van de maleische taal bedient. De hollandsche school, hier reeds 13 jaren bestaande, heeft in dit opzigt nog luttel vrucht voortgebracht.

Door overgang uit het heidendom werd de gemeente in 1861 met twaalf personen vermeerderd, en door overkomst van elders met attestatiën, met drie. Door den dood en door vertrek naar elders verloor de gemeente vijf ledematen.

Gedurende 1861 werd de H. doop bediend aan vijftien kinderen. Daarvan was één, een kind van een' militair, buiten den echt verwekt, en waren drie uit heidensche ouders geboren, doch door christenouders ter opvoeding aangenomen.

Godsdienstige en zedelijke toestand der gemeente. — Het ligt in den hoogzedelijken aard van het Christendom, waarvan het ideaal volmaaktheid is, dat het niets minder eischt dan reinheid des harten en heiligheid des levens in volkomenen zin. Doch aangezien ook de verstgevorderde daarvan in dit leven maar een klein beginsel bezit, en de volmaaktheid voor een volgend leven is bewaard: zoo is het hier op aarde voor den Christen, in den strijd met de zonde, geen zijn van hetgeen hij wezen moet, maar een streven en trachten daarnaar, of hij het ook bereiken mogt. En even als elk Christen daarbij gedurig stof vindt tot klagt en veroetmoediging, zoo zal er ook wel geene gemeente gevonden worden, aan wier godsdienstigen en zedelijken toe-

stand nog niet zeer veel blijft ontbreken. De beschrijving van dien toestand, al gold het ook de beste christengemeente, zal daarom, even als de zelfbeschouwing en zelfbeoordeeling van den enkelen Christen, zoo zij naar waarheid is, wel immer veel reden tot beklag en onvoldaanheid opleveren.

Met het bovengezegde wordt echter geenszins bedoeld de gemeente te Koepang onder de besten te rangschikken, integendeel, er bestaan, helaas! maar al te veel redenen, om haar onder de achterlijke gemeenten eene plaats in te ruimen. Ook met het oog op den tegenwoordigen altijd onvolkomenen toestand van het christelijke leven, kan van den godsdienstigen en zedelijken toestand van Koepang's gemeente, in het algemeen, geene verblijdende getuigenis worden gegeven. Bij velen wordt ongodsdienstigheid, onverschilligheid, zedeloosheid, in meerdere of minder mate aangetroffen, en inzonderheid moet ontucht als het heerschende kwaad worden aangemerkt. Bij het europesche deel der gemeente — met weinig uitzondering alleen uit afstammelingen bestaande — ligt eene voorname oorzaak van dit kwaad, even als op zoo vele andere plaatsen in deze gewesten, in den maatschappelijken toestand van dit gedeelte der bevolking, waarmede bovendien nog plaatselijke ongunstige omstandigheden zamengaan. Van daar, dat vele jongelingen, als zij de hollandsche school verlaten hebben, geen genoegzaam middel van bestaan vindende, naar elders vertrekken, om hun onderhoud te zoeken, terwijl sommigen van degenen die blijven, bij een karig bestaan, zich niet in staat achtende om, met hunne stamgenooten huwendes, dezen naar haren stand te onderhouden, zich met inlandsche vrouwen verbinden. Hierdoor blijven er vele ongehuwde dochters over, waarvan het gevolg, bij den

behoeftigen toestand van sommigen en de verzoeking, vooral op eene zeeplaats als Koepang, voor de zedelijkheid niet gunstig kan wezen. Gelukkig evenwel kan van het meerendeel eene gunstiger getuigenis worden afgelegd, en zelfs is de openbare zedelijkheid bij het europesche deel der gemeente te Koepang in den lateren tijd veel verbeterd, vooral ook ten gevolge van een vermeerderd getal huwelijken.

Bij de inlandsche Christenen is de ongehuwde zamenleving nog al veelvuldig. Beneden zal over dit onderwerp nader worden gehandeld.

Indien men de officieële verslagen van sommige residenten, waar zij den toestand der inlandsche Christenen beschrijven, vertrouwen kon schenken, dan zou men tot het besluit geleid worden, dat die Christenen in zedelijken en maatschappelijken toestand nog beneden de heidensche bevolking stonden. Deze beschouwing is echter onwaar. De oorzaak van zulke beoordeeling is gewoonlijk niet verre te zoeken. De ondervinding leert, dat het oordeel over inlandsche Christenen doorgaans in verband staat met de meerdere of mindere ingenomenheid van den beoordeelaar zelve met het Christendom. Weet men hoedanig hij voor zich zelve jegens het Christendom gestemd is, men kan er vooraf meestal zeker van zijn, wat zijn oordeel over inlandsche Christenen zal wezen.

Dit is waar, dat de inlandsche Christenen hier met vele en soms ergerlijke gebreken zijn behebt; doch maakt men eene vergelijking met hunne heidensche landgenooten, dan openbaart zich in het algemeen toch een gunstig verschil, zoowel maatschappelijk als zedelijk, en blijkt de beschavende, verzachtende en veredelende invloed van het Christendom in velerlei opzigten. Het kan niet missen of die gunstige invloed zal zich meer en meer ver-

sterken, uitbreiden en het leven doordringen, indien de bevolking maar voortdurend onder genot van christelijke leiding en onderwijs blijft gesteld. Ook voor het Gouvernement en den handel is de handhaving en uitbreiding van het Christendom van wezenlijk belang. Het Christendom stelt bij de inlandsche bevolking eenen band daar, die haar naauwer aan het nederlandsch gezag verbindt; en bevordert, door vermeerderde beschaving, die meerdere behoeften wekt, de belangen van den handel. Geen krachtiger middel tot ontwikkeling en beschaving en zedelijke verheffing van een volk, dan het Christendom. Doch men vergete het niet, bij het vele gebrekke dat nog blijft bestaan (de geschiedenis leert het overvloedig): de beschaving en verheffing van een volk, door den gezegenden invloed van het Christendom, is een werk van tijd.

Openbare godsdienstoefening wordt behalve op den Goeden vrijdag, de tweede feestdagen en den Hemelvaartsdag, mede geregeld gehouden op iederen eersten dag der week. Bovendien ben ik sedert eenige weken begonnen op elken woensdagavond eene openbare bijbellezing te houden in het kerkgebouw. De opkomst der gemeente tot de openbare bijeenkomsten is afwisselend, nu eens meer talrijk dan meer schaarsch, doch in het algemeen behoorde die opkomst, de grootte der gemeente in aanmerking genomen, aanzienlijker te zijn.

De godsdienstoefeningen hebben plaats in de maleische taal, behalve op den eersten zondag van elke maand en de tweede feestdagen, wanneer ten behoeve van het kleine garnizoen en enkele europesche ingezetenen, godsdienst-oefening in de nederduitsche taal wordt gehouden.

Wekelijks worden vier catechisatiën door mij gehouden, namelijk drie in de maleische taal, als eene voor

volwassenen en ontslagen scholieren, eene voor meisjes tot het europesche deel der gemeente behoorende en eene voor de scholieren van de maleische school, gezamenlijk zeventig catechisanten; voorts nog eene catechisatie in de nederduitsche taal voor scholieren van de hollandsche school, ten getale van vijftien. De opkomst der catechisanten is doorgaans geregeld, en hunne belangstelling en vorderingen in het onderwijs zijn, over het algemeen, bevredigend.

Op de maleische catechisatie voor volwassenen zijn doorgaans ook eenige Heidenen tegenwoordig, van welke ten vorigen jare een twaalftal, en nu onlangs weder een tweetal, na afgelegde belijdenis, in de gemeente konden worden opgenomen.

Buitengemeenten. Behalve te Koepang en in de omstreken dezer plaats, bestaan op Timor nog christelijke gemeenten te Oisappa, Olio, Babauw, Oisauw en Paritti, successivelijk op 6, 15, 18, 21 en 30 palen afstands van de hoofdplaats gelegen. Op de vier eerstgenoemde plaatsen worden christelijke scholen gevonden, vroeger opgericht door het Nederlandsche zendinggenootschap, doch sedert 1857 door het Gouvernement overgenomen en onder toezigt van de Subcommissie van onderwijs te Koepang gesteld. De inlandsche onderwijzers, bij deze scholen geplaatst, zijn tevens belast met de leiding der openbare godsdienstoefening op de zonen feestdagen en het godsdienstig onderwijs der jonge lieden.

De godsdienstige en zedelijke toestand dezer gemeenten is in velerlei opzigten nog zeer gebrekkig, wanneer men de eischen van het Evangelie als maatstaf ter beoordeeling neemt. Nogtaans eene vergelijking met de heidensche bevolking wijst een aanmerkelijk verschil aan ten gunste der Christenen, door meerdere verstandsontwikkeling, be-

schaving, verbeterde zeden en gewoonten, en bij vermeerderde behoeften ook meerdere arbeidzaamheid, zoodat voor den onpartijdigen beschouwer een aanvankelijk verbeterde maatschappelijke toestand, als vrucht van het Christendom, niet te miskennen valt.

De vijf genoemde gemeenten werden herhaaldelijk door mij bezocht, en bij die gelegenheid openbare godsdienst-oefening en catechisatie gehouden, de Heilige doop en Avondmaal bediend en huwelijken ingezegend. De openbare godsdienstoefeningen werden telken male door genoegzaam de geheele gemeente bijgewoond.

Die godsdienstoefeningen worden op de betrokkene plaatsen in gebouwen gehouden, die tevens voor het geven van schoolonderwijs gebezigd worden. Te Paritti bestaat echter geene school, ofschoon het wenschelijk is, dat er ook daar weder eene werd opgericht. Vóór den laatsten oorlog op Timor bestond er eene school van het Nederlandsche zendelinggenootschap, die ten gevolge van het verlaten der plaats door de bevolking, van zelf kwam te vervallen. Het Gouvernement nam later alleen over de scholen van het zendelinggenootschap, die op dien tijd werkelijk aanwezig waren, waaronder de school te Paritti niet behoorde. Bij rustiger tijden is de bevolking van Paritti van lieverlede wedergekeerd, en daardoor is nu op nieuw de behoefte aan eene school ontstaan. Daar door de bevolking zelve het verlangen naar eene school is te kennen gegeven, heeft de tegenwoordige Resident, de heer ESSER, aan het Gouvernement voorgesteld om te Paritti weder eene school op te rigten.

Babauw heeft een vrij goed steenen kerkgebouw, opgericht uit een fondsje, dat tijdens mijne vroegere vestiging op die plaats werd tot stand gebracht. Uit datzelfde fondsje werden ook betaald twee nieuwe metalen klokken,

eene voor Babauw (ƒ 129) en eene voor Olio (ƒ 110), terwijl onlangs eene som van ƒ 1000 werd belegd tegen 12% 's jaars.

Bij de bovenbedoelde kerkelijke bezoeken werden door mij te Oisappa gedoopt een volwassene en negen en dertig kinderen; in het huwelijk bevestigd achttien paren.

Te Babauw en Oisauw gedoopt tien volwassenen (uit de Heidenen) en dertig kinderen; in het huwelijk bevestigd vijf en twintig paren.

Te Olio gedoopt elf kinderen, en in het huwelijk bevestigd acht paren.

Te Paritti gedoopt dertig kinderen, en in het huwelijk bevestigd acht paren.

Ik voeg hierbij eene statistieke opgave van de inlandsche christenbevolking op het nederlandsche gedeelte van het eiland Timor.

GEMEENTEN.	GEDOOPTEN.			LEDEMATEN.		
	Mannelijk geslacht.	Vrouwel. geslacht.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
Koepang en omstreken..	441	354	795	70	113	183
Oisappa.....	156	145	301	13	19	32
Babauw.....	146	126	272	10	19	29
Oisauw.....	77	75	152	11	16	27
Olio.....	139	131	270	4	4	8
Paritti.....	38	22	60	—	—	—
Totaal.....	997	853	1850	108	171	279

Eiland Rotti. Het aantal Christenen op dit eiland bedraagt nog geen duizend. In 1860 werd aan de Gosznarsche zendelingen JACKSTEIN en PAPE vergunning verleend om op Rotti hun dienstwerk uit te oefenen, onder genot van eene maandelijksche toelage voor JACKSTEIN van f 80 en voor PAPE van f 50. Van den eerstgenoemden zendeling komt in het tijdschrift de Vereeniging (Jaarg. 1861, aflⁿ. Sept. en Oct.) een verslag zijner werkzaamheden voor, dat niet overal getrouw aan de waarheid kan heeten, en waarin van zijnen arbeid vermelding geschiedt op eene wijze, die niet van ophef en overdrijving is vrij te pleiten. De zendeling PAPE, een nederig en vroom man, zal thans van Rotti naar Babauw worden verplaatst. Het was tot dusverre met de beide zendelingen een gedurig ziek zijn en sukkelen op Rotti. Gedurende den tijd van mijn verblijf alhier, kwamen zij herhaaldelijk naar Koepang over, om hier herstelling te zoeken. Het blijkt op nieuw, even als vroeger met de zendelingen van het Nederl. zendelinggenootschap op Rotti, hoe ongunstig het klimaat van dit eiland voor den Europeaan is. JACKSTEIN en PAPE hadden, gedurende de drie of vier jaren van hun verblijf te Makassar, daar steeds eene goede gezondheid genoten. PAPE was in Januarij j.l. met eene europesche vrouw gehuwd, en naar Rotti vertrokken, doch onlangs kwam hij weder naar Koepang met zijne vrouw, die ernstig ziek was, terwijl hij zelf ook aan koortsen leed. Reeds vroeger was door den Resident aan 't Gouvernement voorgesteld, PAPE naar Babauw te plaatsen, wegens zijn gedurig sukkelen op Rotti, en zijne toelage tot f 75 's maands te verhoogen, voorts, eenen anderen zendeling in zijne plaats, op Rotti, te stellen. Het Gouvernement heeft nu met de laatste mail geantwoord, dat PAPE des verkiezende

zich te Babauw kan vestigen, maar in eene verhooging van toelaag werd bezwaar gevonden, zoowel als in zijne vervanging op Rotti. Evenwel PAPE zal zich nu toch te Babauw vestigen. Eene woning wordt hem op last van den Resident kosteloos verstrekt. Dewijl nogtans zijn inkomen al te karig is, en hij er te Babauw onmogelijk meê rond kan komen, zoo heb ik getracht hem eenige tegemoetkoming te bezorgen, en daartoe aan de oudsten der gemeente van Babauw voorgesteld, de *f* 10 rente, die zij 's maandelijks van hun fondsje verkrijgen, aan PAPE af te staan, waarin zij ook gereedelijk hebben bewilligd. Nog staan er te Babauw, op de plaats waar vroeger mijne woning stond, een dertigtal klapperboomen, die, zoo als ik vernam, nog altijd in eigendom aan het Nederlandsche zendelinggenootschap behooren. Tot dusverre genoten de onderwijzers daarvan de vruchten. Aangezien de tegenwoordige meester een traktement van *f* 25 's maands heeft, zoo heb ik het vruchtgebruik dier boomen voorloopig aan PAPE afgestaan, waarmede Bestuurders, zoo ik vertrouw, wel genoeg zullen nemen. Ik verblijd mij, dat Babauw en de nabijgelegene gemeenten thans weder een' eigen' zendeling bekomen. De kerkelijke bezoeken, van tijd tot tijd aan die gemeenten gebragt, waren toch onvoldoende om de belangen dier gemeenten naar eisch te behartigen. Moge PAPE er eene gewenschte gezondheid genieten, en zijn arbeid er van den Heer gezegend zijn!

Ofschoon het Gouvernement geen' ander' zendeling in PAPE's plaats naar Rotti wil zenden, zoo vertrouw ik toch, wanneer door de radja's van het gedeelte van Rotti, waar P. is werkzaam geweest, een verzoek wordt ingediend aan het Gouvernement om weder een' pandita te mogen hebben, dat dit verzoek wel zal worden in-

gewilligd. Een groot bezwaar blijft echter het ongezone klimaat voor den Europeaan.

Scholen. Zoo als bekend is, werden in 1857 de inlandsche scholen op Timor en Rotti door het Gouvernement overgenomen. Daarbij werd uit 's lands kas beschikbaar gesteld jaarlijks eene som van *f* 4380 voor achttien scholen op Rotti en *f* 1500 voor vijf scholen op Timor, behalve de school te Koepang, die reeds van vroeger door het Gouvernement werd bekostigd; bovendien eene som van *f* 250 's jaars als tegemoetkoming in het aanschaffen van schoolmeubelen en leermiddelen.

Bij het weder oprigten van een aantal nieuwe scholen op het eiland Rotti deed zich groot bezwaar voor om geschikte, of ook maar eenigszins geschikte onderwijzers te bekomen. De achttien scholen op Rotti zijn thans allen van onderwijzers voorzien, doch de meesten zijn ongeschikt en onbekwaam voor hunne betrekking. Sommigen dier meesters waren vroeger in dienst bij het Ned. zendelinggenootschap, doch werden wegens zedeloos gedrag uit hunne betrekking ontslagen. Thans moeten weêr een paar meesters op Rotti ontslagen worden, wegens ongeoorloofde gemeenschap met schoolmeisjes gepleegd. De scholen op Timor zijn thans van geschikte onderwijzers voorzien. Drie kweekelingen uit het instituut van ROSKORT te Amboina werden in dit jaar te Babauw, Olio en Oisauw geplaatst:

Behalve de reeds genoemde scholen werd in dit jaar door het Gouvernement vergunning verleend tot het oprigten van twee nieuwe scholen onder de timoresche bevolking van Fialarang en Djenello in Midden-Timor. De reeds bestaande zes scholen op Timor worden genoegzaam alleen door scholieren van rottinesche

afkomst bezocht. De scholen van ons genootschap onder de Timorezen, zoo als te Baung en Oikabiti in het rijkje van Amarassi, moesten vooral wegens onge-regelde opkomst der scholieren, weder worden opgeheven. De oprigting van de boven bedoelde scholen onder de timoresche bevolking wordt door de Regering als eene proeve aangemerkt.

Wegens de groote behoefte aan geschikte onderwijzers en de onmogelijkheid om deze te bekomen, wanneer zij voor dit vak niet behoorlijk worden opgeleid, is door de subcommissie van onderwijs te Koepang, waarvan ik lid ben, een voorstel aan de hoofdcommissie van onderwijs ingediend tot oprigting van eene kweekschool te Koepang voor inlandsche onderwijzers. In allen gevalle zal de Regering iets moeten doen tot verkrijging van onderwijzers van beter gehalte dan het meerendeel dergenen, die thans bij onze scholen werkzaam zijn.

Voor de kennis der scholen op Timor laat ik hier een en ander volgen, dat ontleend is aan een verslag van door mij verrigte schoolbezoeken in de maand Mei j.l., en ingediend aan de subcommissie van onderwijs te Koepang.

Te Babauw waren van de 103 op de schoollijst ingeschrevene scholieren — 69 jongens en 34 meisjes — zeventig op den dag des onderzoeks tegenwoordig. Door de eerste klasse — 18 leerlingen tellende — werd als proeve gelezen in het Maleische leesboek over de Bijbelsche geschiedenis: „Torat dan Indjil”. (Dit boekje is door den Heer J. KESER in het Maleisch vertaald. Een eerste druk verscheen in 1856 bij HÖVEKER te Amsterdam, een tweede in 1859 bij KEMINK & ZONN te Utrecht. Het is een nuttig leesboek over de Bijbelsche geschiedenissen met toepasselijke aanmerkingen. De taal heeft echter nog al gebreken. Ik ben thans bezig op verzoek

van den Heer ESSER het werkje ten behoeve van een' volgenden druk te herzien). Bij verreweg de meesten was dit lezen niet zoodanig als men van leerlingen in de eerste klasse, tusschen 12 en 16 jaren oud, verwachten mogt. Eenigermate kan de oorzaak hiervan worden toegeschreven aan de meer ongewone spelling van het genoemde leesboek. De maleische schoolboeken van wege het Nederlandsche zendelinggenootschap uitgegeven volgen in de spelling allen de hoogmaleische bijbelvertaling, en die spelling is in de Molukken algemeen gebruikelijk geworden. Op Java wordt eene andere spelling van het Maleisch met latijnsch karakter gevolgd, maar er heerscht ook daar nog eene groote onregelmatigheid. Waar nu schoolboeken met verschillende maleische spelling worden gebezigd, is dit belemmerend voor het onderwijs. Wenschelijk ware het daarom, dat men tot vaste en algemeen aangenomene regelen voor de spelling van het Maleisch met romeinsche letter kon geraken. Zoo lang dit echter nog niet het geval is, zal het nuttig wezen, dat onze scholieren zich leeren gewennen aan de verschillende wijzen van spelling, die tot dus verre bestaan. Daardoor zullen zij ook gebruik kunnen maken van de vele nuttige schoolboeken en andere maleische geschriften, die op Java tegenwoordig worden uitgegeven.

Het lezen in het Evangelie van Mattheus, zijnde eene verbeterde maleische vertaling (van wijlen Br. HERMANN), uitgegeven door het Nederlandsche zendelinggenootschap, ging over het algemeen wat beter.

Het schrift van de leerlingen dezer klasse was in groot en middelmaat doorgaans vrij goed, doch in klein beneden het middelmatige, bij de meesten.

Rekenen was gebrekkig. Geen der leerlingen was nog gevorderd tot de deeling met heele getallen.

De kennis der bijbelsche geschiedenis was mede zeer onvoldoende. Het gezang, ofschoon niet welluidend, was in vereeniging met de leerlingen der tweede klasse tamelijk goed volgens de noten, doch afzonderlijk door enkele der leerlingen, gebrekkig.

Van 13 jongens en 9 meisjes in de tweede klasse aanwezig, lazen dertien vrij goed in het Kitab Midras van WESTER, zes redelijk en drie gebrekkig. — Het schrijven van letters op de lei was over het algemeen vrij wel. — Van rekenen was niets bekend.

In de derde klasse oefenden 30 leerlingen, in vier afdeelingen, zich in het spellen en aanvankelijk lezen, op de vier eerste leestafels, uitgegeven door het Nederlandsche zendelinggenootschap. Ook in deze klasse gaat het onderwijs een' tragen gang.

Even als bij het verslag in November des vorigen jaars, moet ook thans weder een ongunstig getuigenis worden gegeven aangaande den toestand van het onderwijs in de school te Babauw. Doch nu, gelijk als toen, moet ook weder als hoofdoorzaak van dien ongunstigen toestand gewezen worden op de zeer ongeregelde opkomst der scholieren. Daarin is nog geene verbetering gekomen. Zoo als boven vermeld is, staan op de schoollijst als schoolpligtig ingeschreven 103 scholieren. Doch daarvan komen afwisselend gewoonlijk niet meer dan 20 tot 30 ter school. Alleen bij het vooraf aangekondigde schoolexamen is, zoo als ook thans het geval was, een aanzienlijk getal tegenwoordig. Dringend noodzakelijk is het nemen van maatregelen tot bevordering van een meer gezet schoolbezoek.

De onderwijzer bij de school te Babauw, w. MAKATILA, daar reeds sedert veertien jaren werkzaam, is thans vervangen door LOPARISA, kweekeling van het instituut

voor inlandsche onderwijzers te Amboina, onlangs van daar met nog twee andere kweekelingen van dat instituut herwaarts gekomen. Bij besluit van den Resident van Timor, dd. 17 April 1862, werd IOPARISA aangesteld tot onderwijzer 1^e klasse bij de school te Babauw.

Deze mutatie had plaats ten gevolge van het verzoek van den onderwijzer MAKATILA om verplaatsing. Hij werd daartoe vooral geleid door ontstemming, ten gevolge van het verbranden zijner woning, waarbij hij genoegzaam geheel zijne kleine bezitting verloor. De brand is meer dan waarschijnlijk moedwillig aangestoken. Om welke redenen is onbekend, dewijl de genoemde onderwijzer, een gemoedelijk man van zacht karakter en onbesproken leven, algemeen bij de bevolking geacht is.

Oisauw. Op de schoollijst hier zijn ingeschreven 53 jongens en 20 meisjes, te zamen 73 scholieren. Daarvan waren bij het onderzoek 57 tegenwoordig.

Het zal voldoende zijn hierbij aan te teekenen, dat het gehoudene onderzoek deed blijken, dat de toestand van het onderwijs op deze school even weinig reden tot tevredenheid oplevert als te Babauw, en in enkele opzichten zelfs nog minder. De tafel van vermenigvuldiging werd niet eens door al de leerlingen van de eerste klasse gekend. In de tweede klasse waren sommige leerlingen van 13 en 14 jaren oud, die zich nog in de eerste beginselen van het lezen oefenden, en van de 30 leerlingen dezer klasse wist niemand te zeggen hoeveel 4×4 was. Ook hier is de oorzaak van dien achterlijken staat der school vooral gelegen in de onregelde opkomst der scholieren, ofschoon ook de meester weinig ijver in zijne betrekking aan den dag legt. Deze onderwijzer werd naar het eiland Rotti overgeplaatst, en is thans vervaangen door den van Amboina overgeko-

menen onderwijzer HITAHIBION, benoemd tot onderwijzer eerste klasse.

Olio. Gunstiger was de staat van het onderwijs te Olio, waar de leerlingen doorgaans meer geregeld de school bezoeken. Op de schoollijst staan ingeschreven 47 jongens en 22 meisjes, te zamen 69 scholieren. Daarvan waren bij het onderzoek tegenwoordig 55.

Even als op de andere scholen valt ook hier in het oog het groot verschil tusschen het aantal jongens en meisjes. Voor de drie scholen van Babauw, Oisauw en Olio zijn ingeschreven een gezamenlijk getal van 169 jongens en van slechts 76 meisjes. Het aantal meisjes is dus meer dan de helft minder dan dat van de jongens. De oorzaak daarvan is, dat de ouders het schoolonderwijs voor hunne dochters minder noodzakelijk achten, en ze liever te huis houden, om er huiselijke diensten van te genieten. Hetzelfde verschijnsel doet zich in genoegzaam gelijken graad, ook elders voor, bv. in de Minahassa, waar ult. Dec. 1859, voor de gezamenlijke scholen waren ingeschreven 8156 jongens en 4483 meisjes. (1)

De eerste klasse telde thans slechts 6 leerlingen, dewijl eene maand geleden 14 leerlingen dezer klasse wegens voltooid onderwijs ontslagen waren.

Het lezen was voldoende; schrijven van groot goed, klein middelmatig. De tafel van vermenigvuldiging goed gekend. In het rekenen gevorderd tot de deeling met 2 en 3 cijfers.

Behoudens eene enkele uitzondering lazen de 23 leerlingen der 2^e klasse vlot en duidelijk in het schoolboek van WESTER. De eerste schrijf oefeningen waren voldoen-

(1) Op dit verschil is reeds meermalen in dit Tijdschrift de aandacht gevestigd.

de. De tafel van vermenigvuldiging kende men vrij goed. Overigens in de rekenkunde gevorderd tot de vermenigvuldiging en het begin der deeling.

Ook de derde klasse, waarin 27 leerlingen tegenwoordig waren, die zich in het 1^e en 2^e spelboekje oefenden, gaf reden tot tevredenheid.

Over het geheel was de toestand dezer school bevredigend, en het was mij aangenaam, dat ik mijne goedkeuring kon betuigen aan onderwijzer en kinderen.

De onderwijzer P. TOUMODOKH, die eene reeks van jaren te Olio is werkzaam geweest, had om eene vermeerdering van inkomen te verkrijgen, zijne verplaatsing bij de nieuw op te rigten school te Fialarang verzocht. In zijne plaats werd thans bij de school te Olio als onderwijzer aangesteld de, mede van Amboina overgekome en in het instituut van den heer ROSKORR opgeleide, onderwijzer WARISAL. Na eene korte toespraak, die ik bij deze verwisseling tot de beide onderwijzers en de kinderen rigtte, sprak ook de aftredende onderwijzer een woord van afscheid tot zijne voormalige leerlingen.

Het bleek bij deze gelegenheid, dat TOUMODOKH zich in groote mate de liefde zijner scholieren verworven had, die hun smartgevoel over het verlies van hunnen onderwijzer in een algemeen gewezen openbaarden, waardoor ik zelf diep getroffen werd.

Oisappa. Het getal kinderen op de schoollijst ingeschreven bedraagt 24 jongens en 20 meisjes, te zamen 44. Daarvan waren 42 tegenwoordig. Als onderwijzer 1e klasse staat aan het hoofd dezer school de inlandsche christen meester S. MOLLÉ.

De scholieren zijn verdeeld in drie klassen. Dewijl in het begin van dit jaar een getal van 15 leerlingen wegens gevorderden leeftijd van de school ontslagen

werd, zoo zijn de tegenwoordige meereendeels nog jong, en geen hunner boven de 12 jaren oud.

De derde klasse bestond uit 23 kinderen van 6 en 7 jaren oud, die onderwezen werden in het leeren der letters, spellen en het schrijven en uitspreken van cijfers en getallen. Daar de onderwijzer, even als al de overigen in deze residentie onbekend is met de klankmethode (1), zoo wordt het onderwijs nog steeds op de oude manier gegeven. Twaalf kinderen leerden van de maleische leestafels de letters, die door de meesten goed werden gekend. Van de overige elf leerlingen dezer klasse, die met spellen een' aanvang hadden gemaakt, waren drie hierin vrij wel bedreven, de overigen middelmatig of gebrekkig. Het schrijven en uitspreken van cijfers en getallen ging bij enkelen vrij goed.

De tweede klasse telde 8 leerlingen van 7 - 9 jaren oud. Zij lezen in het Kitab Midras van WESTER, de eerste hoofdstukjes goed en met den regten toon, terwijl ook de daarin voorkomende hoogmaleische of arabische woorden door hen worden verstaan. Doch in het volgende gedeelte van het boekje ging het lezen en verstaan gebrekkig, zoodat het bleek, dat zij zich voornamelijk tot dus verre met de eerste bladzijden hadden bezig gehouden. Het schrijven, dat op de lei geschiedde, was middelmatig. In het rekenen was deze klasse tot de aftrekking gevorderd.

De eerste klasse had 14 leerlingen van 9 - 12 jaren oud. Als proeve van hunne vorderingen in het lezen

(1) Wij gelooven niet, dat deze methode op de inlandsche scholen nog ergens anders dan in de Minahassa is ingevoerd, waar de zendeling N. GRAAFLAND haar op het leesonderwijs in het Maleisch toepaste, en haar gebruik mogelijk maakte door het vervaardigen van een drietal leesboekjes, door het Genootschap uitgegeven.

RED.

werd het 2^e hoofdstuk van het Evangelie van Lukas gekozen. Elf leerlingen van deze klasse lazen goed, ofschoon niet alle arabische woorden door hen werden verstaan, hetgeen trouwens bij de menigte dier woorden in de zoogenaamde hoogmaleische bijbelvertaling voorkomende, voor de kinderen dan ook uiterst moeilijk wordt. Het is er zelfs verre van daan, dat de meesters al die uitheemsche woorden kennen. (En evenmin de zendelingen, tenzij dan, dat men de beteekenis uit de nederduitsche bijbelvertaling trachte te verstaan. Uit honderd slechts een enkel voorbeeld. Jes. 57 : 15 ^a „demikijen bafermân Ihakhu-’laxalij wa’lrafîz, jang meng-adijâmi ’ubûd.” Bijna louter Arabisch!) — Het schrift was middelmatig. De vier hoofdregelen der rekenkunde werden wat het werktuigelijke aangaat, vrij goed in deze klasse bewerkt. De kennis van de bijbelsche geschiedenis was, zoowel bij deze klasse als de beide andere, gebrekkig, slechts enkelen wisten iets van de eerste beginselen. Den onderwijzer werd daarom aanbevolen dit gedeelte van het onderwijs ernstiger te behartigen, alsmede ook beter te zorgen voor de reinheid der kinderen op ligchaam en kleeding, hetgeen nog al te wenschen overliet. Overigens mag de toestand van het onderwijs in deze school, in verband met den jeugdigen ouderdom der meeste scholieren en het ook hier bestaande gebrek van ongeregelde opkomst, tamelijk bevredigend worden genoemd.

Oiboefoe. De school te dezer plaats, slechts door een twintigtal kinderen, en dat nog zeer ongeregeld, bezocht, verkeert in een’ treurigen toestand. De meester, die ongeschikt is voor zijn vak, is thans overgeplaatst in eene andere betrekking (vaccinateur), en vervangen door den onderwijzer van Babauw w. MAKATITA. Het

schoolgebouw wordt thans verplaatst naar eene naburige kampong, Ledemata, die in het midden van eene meer bevolkte streek gelegen is, en waar dus gelegenheid bestaat tot verkrijging van een grooter aantal scholieren.

Koepang. Op de schoolrol staan 130 kinderen ingeschreven. Daarvan behooren 7 tot de afstammelingen van Europeanen, 80 tot de inlandsche christen bevolking, 27 tot de chinesche en 16 tot de inlandsche heidensche bevolking. De school staat sedert vele jaren onder de leiding van den reeds bejaarden onderwijzer NOIJA, die als de meest bekwame onder de maleische onderwijzers dezer residentie mag worden beschouwd.

Bij het onderzoek waren 85 scholieren tegenwoordig, meest allen goed gekleed en van een zindelijk voorkomen. De vorderingen der leerlingen in alle klassen is zeer bevredigend. De 26 leerlingen tot de 1ste klasse behorende lezen voor het grooter deel vloeiend en duidelijk, en toonen te verstaan wat door hen gelezen wordt. Onder de oudste leerlingen dezer klasse zijn er sommigen, wier schrift fraai mag worden genoemd.

Veel meer dan op de overige inlandsche scholen dezer residentie wordt in de school te Koepang werk gemaakt van de rekenkunde. Wordt elders de rekenkunde niet verder gebracht dan tot de deeling met heele getallen, en dit nog soms zeer gebrekkig; hier daarentegen worden de leerlingen der 1ste klasse geoefend in den regel van drieën met breuken, in de intrest-, rabat- en gezelschapsrekening, waarin sommigen der meest gevorderde leerlingen net bewerkte proeven van bekwaamheid gaven, moge de bewerking dan ook werktuigelijk geschieden. In de bijbelsche geschiedenis zijn de oudste leerlingen mede vrij wel bedreven. In het algemeen munt de school te Koepang boven de overige inland-

sche scholen in deze residentie uit, en de onderwijzer NOYA verdient alleszins lof en aanmoediging voor de wijze, waarop hij zijne betrekking vervult. (Met de laatste mail werd berigt ontvangen, dat de Regering, op voorstel van de Hoofdkommissie van onderzoek de magtiging des konings heeft gevraagd, om het traktement van NOYA van f 30 op f 60 's maands te brengen, en tevens een' ondermeester voor de school te Koepang toe te staan op f 15 's maands.) Al de boven vermelde scholen zijn thans behoorlijk van leermiddelen voorzien. Aan elke school werd mede een compleet stel leestafels en eene kaart van Palestina (1) verstrekt. Door tusschenkomst van de zendingvereeniging te Koepang, die zich ook de bevordering van het inlandsch schoolonderwijs ten doel stelt, werden de scholieren niet alleen in de gelegenheid gesteld, zich velerlei schoolbehoefden aan te schaffen, maar ook voor de helft goedkooper te verkrijgen dan zij vroeger bij particulieren gewoon waren te betalen. Door de genoemde vereeniging wordt op die wijze eene zeer gewenschte hulp aan de maleische scholen, zoowel op Timor als Rotti, verleend.

Onder de voorstellen in het belang van scholen en onderwijzers, door mij aan de Subcommissie ingediend, behoort ook het volgende :

1.) Noodzakelijk is het aanwenden van maatregelen ter bevordering van eene meer geregelde opkomst der

(1) Wij doen hier niet anders dan de gelegenheid eens aangrijpen, om te verklaren, dat het veelvuldig gebruik van de kaart van Palestina op de inlandsche scholen geenszins de goedkeuring van Bestuurders wegdraagt. Zij zijn het eens met hen, die meenen, dat ofschoon eene zoodanige kaart bij het onderwijs in de bijbelsche geschiedenis haar nut kan doen, even als het gebruik van kaarten bij alle historisch onderwijs, het echter van meer nut zou zijn voor de inlandsche jeugd, indien zij meer kennis van haar eigen land en van den geheelen Archipel verwierf. (RED.)

scholieren. Om daartoe te geraken neem ik de vrijheid aan de Subcommissie voor te stellen een afschrift te verzoeken van het reglement voor de inlandsche scholen op de Moluksche eilanden. De invoering van dat reglement, door het Gouvernement bekrachtigd, heeft volgens de verslagen van de Subcommissie van onderwijs te Amboina en te Banda (op de Bandasche eilanden werd het met eenige wijziging toegepast) bijzonder gunstig gewerkt tot eene meer geregelde opkomst der scholieren. Bij dat reglement is onder anderen vastgesteld, dat alle jongens, van hun zesde tot en met hun veertiende, en alle meisjes, van haar zesde tot en met haar dertiende jaar, schoolpligtig zijn. Tot bewijs van de gunstige werking van dat reglement volgen hier een paar aanhalingen uit de Algem. Verslagen van den staat van het onderwijs in N. I. van 1857 en 1859. Met betrekking tot de Ambonsche eilanden wordt op bl. 118 van eerstgenoemd verslag aangeteekend: „Met het jaar 1856 zijn wij in meer dan een opzicht een gelukkig tijdperk ingetreden met betrekking tot het inlandsche onderwijs. Sinds lang toch had de behoefte aan een verbeterd reglement, bij hetwelk de regten en pligten onzer schoolmeesters met meer juistheid werden omschreven dan bij de oude instructie het geval was, zich doen gevoelen. Van daar dan ook, dat de maar al te gegronde klagten over de ongeregelde opkomst der schoolkinderen schier op eenmaal hebben opgehouden.” Van Banda vindt men op blz. 114, Verslag 1859, gemeld: „Met betrekking tot het grooter aantal kinderen, dat thans in vergelijk met vroegere jaren op deze school onderwijs geniet, moet vermeld worden, dat zulks een gevolg is van het in werking treden op 1 Februarij 1858 van het door de Subcommissie ontworpen en door

den Gouverneur der Moluksche eilanden gearresteerd reglement voor het inlandsche schoolwezen in deze residentie."

2.) Het is mij gebleken, dat er eene gunstige bepaling bestaat aangaande het pensioneren van inlandsche christen schoolmeesters in de Molukko's. In het Algem. Verslag van het onderwijs over 1857, bl. 156, wordt het volgende medegedeeld:

„Ten einde gelegenheid te hebben, de oude en minder geschikt geoordeeld wordende inlandsche christen meesters te vervangen en te pensioneren, is dit jaar bij Gouvernements besluit, dd. 25 April 1857, n°. 12, bepaald, met wijziging van art. 1 van het besluit van 28 Junij 1855, n°. 2, dat het pensioen van de inlandsche christen schoolmeesters in de Molukko's voortaan geregeld zal worden op den voet van Staatsblad 1852, n°. 18, en berekend naar den maatstaf van twee derde gedeelten van het door hen uit 's Lands kas, gedurende niet minder dan twee jaren hoogst genoten activiteits traktement voor twintig volle jaren dienst en meer."

Toen dit besluit genomen werd was de overname van de scholen van het Ned. zendelingen. op het eiland Timor door het Gouvernement, nog niet afgelopen en hieraan moet het zeker worden toegeschreven, dat in genoemd besluit alleen van de Molukko's gesproken wordt. Er bestaat toch geen reden, waarom de door het Gouvernement bezoldigde inlandsche christen onderwijzers in de Molukko's bevoorregt zouden zijn boven die in de residentie Timor. Ik stel daarom aan de Subcommissie voor het Gouvernement te verzoeken, dat de bepaling van het Gouvernements besluit d. d. 25 April 1857, n°. 12 ook van toepassing worde verklaard op de inlandsche christen onderwijzers in de residentie Timor.

3. Er bestaat op onze inlandsche scholen behoefte aan meerdere verscheidenheid van leesboekjes. De hier gebruikelijke zijn te gelijksoortig, en daardoor wordt het onderwijs te eentonig voor de kinderen. Een rekenboekje ontbreekt zelfs geheel. Om in deze behoefte te voorzien komt het mij wenschelijk voor, dat de Subcommissie wete, welke leermiddelen er voor de maleische scholen bestaan. Ik heb daarom de eer voor te stellen, dat van het Gouvernement of de Hoofdcommissie van onderwijs worde verzocht een paar exemplaren van de in de laatste jaren voor het maleische schoolonderwijs uitgegevene leesboekjes.

Uit de algemeene verslagen van de Hoofdcommissie zijn mij de volgende werkjes bekend geworden, waarvan ik echter niet meer dan de opgegevene titels weet te vermelden: 1. Maleische spel- en leesboekje; 2. GONGRIJP vertaling der bijbelsche verhalen voor kinderen van C. SCHMID; 3. idem, bagi bagi tjeritera (allerlei verhalen); 4. C. NETSCHER Maleisch leesboek 2 stukjes; 5. N. GRAAFLAND kitab batja akan manusija, binatang dan tatanaman: (leesboekje over menschen, dieren en planten); 6. A. A. VOORNEMAN peladjaran hadat boewat anak moeda; (lessen voor kinderen); 7. idem, tjerita dari satoe anak laki-laki jang tjinta orang toewanja, (verhaal van een knaapje, dat zijne ouders liefheeft); 8. N. GRAAFLAND, Rekenboekje drie stukjes; 9. DE BRUIN, Maleische aardrijkskunde; 10. Kitab ilmoe hitongan (rekenboek); 11. Voorbeelden van schoonschrift.

Zendingvereeniging. In het vorige jaar kwam hier, vooral door medewerking van den Resident **ESSER** eene vereeniging tot stand, die zich de bevordering van het Christendom onder Christenen en Heidenen ten doel stelt. De deelneming aan deze vereeniging, door maandelijksche bijdragen in

geld, is nog al ruim geweest, ook onder de inlandsche Christenen. Maandelijks wordt een openbare bidstond gehouden, waarin tevens berigten worden medegedeeld aangaande den toestand en de uitbreiding van het Christendom op aarde. Ook de Resident zelf is bij die gelegenheid soms als spreker opgetreden. Die bidstond wordt gehouden op den avond van den zondag, die invalt vóór of op den dag van volle maan. Deze schikking geschiedt, om locale omstandigheden, ten gerieve van de gemeente, dewijl hier ter plaatse geene straatverlichting bestaat. De Vereeniging bepaalt hare werkzaamheden uitsluitend tot de residentie Timor, voor zoo veel hare geringe krachten gedoogen. Veel goeds is reeds door haar verrigt ten behoeve der scholen op Timor en het nabijgelegen eiland Rotti. Treurig zag het er uit op de scholen ten aanzien van leermiddelen en schoolbehoefsten. Door tusschenkomst der Vereeniging worden de scholieren thans in staat gesteld, om allerlei schoolbehoefsten gemakkelijk en tot goedkoope prijzen te bekomen. Voorts worden Bijbels en stichtelijke christelijke geschriften door de Vereeniging verspreid. Op ons verzoek ontvingen wij van het Nederl. O. I. bijbel- en zendelinggenootschap te Batavia een' voorraad maleische O. en N. Testamenten, terwijl wij nog 2000 exemplaren van de Soerabajasche uitgave van het N. T. van het Nederl. bijbelgenootschap wachtende zijn. (Zoo als ik van den Heer **ESSER** verneem, zullen wij dit aanzienlijk getal exemplaren gratis bekomen.) Tegen betaling ontvingen wij eene aanzienlijke hoeveelheid van de geschriften, die te Batavia worden uitgegeven door de Vereeniging ter verspreiding van christelijke maleische lectuur. Ook wenscht de Vereeniging door evangelisatie onder de Heidenen werkzaam te zijn. Daartoe hopen wij een paar

jonge lieden op te leiden, die als evangelisten onder de Heidenen kunnen werkzaam zijn. We ontmoeten echter nog al veel bezwaar in het vinden van personen, die voor dat werk geschikt zijn te achten. Op voorstel en aandrang van den Heer ESSER werd de Utrechtsche zendingvereeniging uitgenoodigd om een paar zendelingen te zenden naar het eiland Savoe, tusschen Timor en Sandelhout-eiland gelegen. De bevolking bezit geene mindere vatbaarheid dan de rottinesche, en spreekt eene eigene taal. De communicatie met Timor is zeer schaarsch, en geschiedt alleen een paar malen in het jaar, met inlandsche prauwen. In den oostmoeson kunnen er geen prauwen van Savoe naar Timor komen, dan alleen langs grooten omweg, en in den westmoeson omgekeerd. Ik voor mij, zou er groot bezwaar in vinden, europesche zendelingen op dat eiland te plaatsen, of daartoe aan te raden, tenzij dan de communicatie met Timor verbeterd kon worden. Anders, daar het eiland ook al ongezond is, is de europesche zending in geval van ziekte, geheel verlaten, terwijl hem gedurende verscheidene maanden de gelegenheid ontbreekt, herstelling te Koepang te zoeken, zoo als de zendelingen van Rotti tot dus verre gewoon waren dit te doen.

Vooruitzigten voor de evangelisatie op Timor. Bijzonder gunstig kunnen de vooruitzigten niet worden genoemd, vooral wanneer men het oog vestigt op de eigenlijke timoresche bevolking. Mijn oordeel kan dienangaande niet anders zijn, dan ik het reeds vóór twaalf jaren aan Heeren Bestuurders heb medegedeeld. Onder de gemengde bevolking van Koepang, en langs de omstreken der baai van Koepang, waartoe de streken van Babauw dan ook behooren, bestaat vooruitzicht tot uitbreiding van het Christendom, bij voortgezette werkzaam-

heid. In deze streken worden nog al enkele kampongs met eenige bevolking gevonden. Ook de middelen van bestaan zijn hier tamelijk voldoende voor degenen die werken willen, door handel, landbouw, veeteelt en vischvangst, zoodat hier ook meer maatschappelijke welvaart en vooruitgang kan worden verwacht. De bevolking van deze streken zal ongeveer zeven- of achtduizend zielen bedragen, waarvan er een paar duizend reeds tot het Christendom behooren. Wilden wij het gemakkelijker nemen met den Doop, dan zou dit getal spoedig aanzienlijk kunnen worden vermeerderd, en zelfs weldra die geheele bevolking christelijk kunnen heeten. Het kan echter onze bedoeling niet zijn opzettelijk het naamchristendom te bevorderen, zooals dit op het eiland Flores door de Roomschen geschiedt. Volgens opgave van den tegenwoordigen pastoor van Larantoea zou het getal Christenen op Flores tachtigduizend bedragen. De vorige pastoor, die eerst kortelings van daar verplaatst werd, schatte het op elfduizend, en dit getal zal waarschijnlijk al ruim genoeg genomen zijn. Eenige van die gedoopte Heidenen heb ik hier te Koepang ontmoet. Zij waren geheel onbekend met de hoofdwaarheden van het Christendom, de meesten kenden zelfs den naam van den Verlosser niet. En geen wonder, wanneer men in aanmerking neemt, dat er geen onderwijs gegeven werd en er zelfs geene enkele school op Flores bestaat. De tegenwoordige pastoor (FRANSEN), een bekwaam en ijverig man, zoo ik hoor, is begonnen met de oprigting van eene school te Larantoea, en wil ook het volksonderwijs bevorderen. De evangelische Christen kan op dien zendingarbeid der Roomschen met geen wangunstige oogen zien, en wie zou niet wenschen, daar geene protestantsche zending zich het lot van Flo-

res heeft aangetrokken, dat het wezenlijke goede en christelijke, dat in de Roomsche kerkleer nog is vervat, moge strekken om de diepgezonkene bevolking van Flores tot hoogere godsdienstige en maatschappelijke ontwikkeling te brengen.

Ik zou echter spreken van de vooruitzigten der zending onder de eigenlijke Timorezen. Hierbij moet ik mij alleen bepalen tot dat gedeelte van Timor, dat ik persoonlijk heb leeren kennen. En dan blijf ik van gevoelen, dat de vooruitzigten donker zijn. Het groote bezwaar is de zeer schrale bevolking, die verspreid woont over eene zeer groote uitgestrektheid lands. Dat levert altijd groote moeilijkheid op voor den zendingarbeid. Daarbij is het land, althans in dit gedeelte van Timor, dor en onvruchtbaar. Oulangs heb ik een reisje gemaakt door het gebergte van het landschap (of rijkje) Amarassie, dat ik bij mijn vroeger verblijf op Timor niet bezocht had. Doch het is ook hier niet anders dan ik het elders bevonden heb. Overal gebrek aan water en daardoor onvruchtbaarheid. Waar zich eene kleine bron (groote heb ik er niet gezien) bevindt, daar staan eenige huizen, waarvan de bewoners, veelal langs moeilijken weg en grooten afstand, het drinkwater uit de bron bekomen. Wat er van reinheid in woning en op kleding en maatschappelijke beschaving te wachten is, waar het onontbeerlijke drinkwater reeds met zooveel bezwaar wordt verkregen, kan men zich gemakkelijk voorstellen. 't Is evenwel ook hier Gods aardbodem, en Gods menschdom, dat er woont, en de Timorezen zijn niet uitgesloten van het bevel „onderwijst alle volken, predikt het Evangelie allen creaturen.” Ik zou echter huiverig zijn de plaatsing van een' europeschen zendeling in de binnenlanden van Timor aan te raden, wenschelijker komt het mij voor

door inlandsche evangelisten onder de Timorezen te arbeiden. Dat het Evangelie ook voor hen de hoogste behoefte is kan niet twijfelachtig zijn. Ach, mogt de Heer er een' weg toe banen, dat de kracht van God tot zaligheid, het Evangelie van CHRISTUS, ook in de binnenlanden van Timor verkondigd werd!

Bijzondere mededeelingen. In de maand September des vorigen jaars werd door den Resident ESSER van mij verzocht een nominatieve staat van de inlandsche Christenen te Koepang en in de buitengemeenten, welke publiek als man en vrouw beschouwd worden, zonder dat hun huwelijk is geregistreerd, en om tevens aan den Resident zijn gevoelen mede te deelen over de oorzaken van het niet zelden voorkomend verzuim van de wettiging des huwelijks onder de inlandsche Christenen, en de geschiktste middelen om hierin verbetering te brengen, daar toch de nuttigheid van het zoo veel mogelijk wettigen hunner huwelijken onbetwistbaar is.

Hierop werd door mij, in substantie, geantwoord, dat als oorzaken van verzuim van de wettiging des huwelijks moeten worden beschouwd: vooreerst, bij velen, onverschilligheid in het godsdienstige, waardoor men geen prijs stelt op de christelijke wijding des huwelijks, terwijl aan de onwettige zamenleving toch geene maatschappelijke nadeelen verbonden zijn. Vervolgens, bij anderen, onvermogen om de kosten te bestrijden eener bruiloft, die men bij het sluiten van een huwelijk onmisbaar acht. Voorts, bij sommigen, opzien tegen den omslag en formaliteit, die tot het wettigen van een huwelijk gevorderd worden. Eindelijk ook ligtzinnigheid, waardoor men zich niet blijvend aan dezelfde vrouw verbinden wil. Het eenige middel dat ter bestrijding van dit kwaad in de magt van den voorganger der gemeente

ligt, is het woord der vermaning, en de genezing der kwaal is alleen van de godsdienstige en zedelijke verheffing der gemeente te verwachten.

Daarop werd in een volgend officiëel schrijven, door den Resident in overweging gegeven, om ook het middel van kerkelijke tucht op bijzondere gevallen van onwetige zamenleving toe te passen, en dat daarvan openlijk van den kansel zou worden mededeeling gedaan. Wat den Resident betrof, Z.Ed. was bereid, indien ik zulks heilzaam achtte, eene afzonderlijke kleeding of doek of iets dergelijks, als uitwendig teken te verordenen voor vrouwen, welke buiten huwelijk met mannen leven en niet bepaaldelijk tot de kategorie der prostituées gerekend worden. De geschiedenis van Geneve in de dagen van CALVIJN was daar, om te bewijzen, dat gestrengheid in dezen tot goede resultaten brengt.

Mijn antwoord op de boven bedoelde missive van den Resident is vervat in den volgenden brief, met bekrorting medegedeeld.

„ Alvorens over te gaan tot de beantwoording van den brief van UWEG., d.d. 19 Sept. 1861, n°. 1040, zij het mij vergund UWEG. mijnen opregten dank te betuigen voor de ijverige belangstelling, die door u betoond wordt tot verbetering van den zedelijken en godsdienstigen toestand der christelijke gemeenten in deze residentie. Is bij eene grijze ervaring reeds onder beschaafde volken het voorbeeld en de invloed van eene christelijke overheid bevonden de meest gunstige werking op eene gemeente te oefenen: in veel hoogere mate geldt dit bij meer onbeschaafde volken, wier Christendom in noodzakelijk verband staat tot den trap hunner maatschappelijke ontwikkeling. Waar alzoo het hoofd van bestuur naar vermogen bijstand en medewerking wil

verleenen, daar mag, onder hoogerer zegen, iets goeds worden verwacht voor het heil der gemeente en den welstand der maatschappij, wier beider belangen zoo naauw aan elkander verbonden zijn.

„ Wat het door UWEG. voorgestelde middel betreft, om de kerkelijke tucht op bijzondere gevallen van onwettige zamenleving toe te passen, door uitsluiting uit de gemeente en openbare afkondiging van den kansel, zij het mij veroorloofd op te merken, dat de kerkeraad te dezen opzichte gebonden is aan het reglement op de uitoefening van kerkelijk opzigt en kerkelijke tucht voor de Protestantsche kerk in N. I. (Staatsblad 1854 n°. 37), waarbij in art. 18, als bestraffingsmiddel wel ontzegging van het gebruik van het Heilig avondmaal, maar geene openbare uitsluiting uit de gemeente wordt toegelaten. Bestond de gemeente te Koepang alleen uit inlandsche Christenen, het zou welligt niet in strijd zijn met de bedoeling van het reglement, soms tot eene openbare uitsluiting over te gaan. Dewijl echter ten aanzien van het europesche deel der gemeente dat reglement moet worden gevolgd, zou het niet raadzaam wezen bij het andere gedeelte, met betrekking tot de kerkelijke tucht, eenen anderen weg te bewandelen. Regtmatig zoude het inlandsche gedeelte der gemeente zich daarover kunnen beklagen. Doch al ware ook eene openbare uitsluiting volkomen toegelaten, dan zou toch bij den tegenwoordigen toestand der gemeente dit bestraffingsmiddel niet yerkieslijk zijn. Zal dit middel doel treffen, dan behoort bij eene gemeente in het algemeen, eene hoogere christelijke ontwikkeling, een betere zedelijke toestand, en daardoor eene meerdere waardering van de christelijke voorregten gevonden te worden, dan over het geheel bij deze gemeente wordt aangetroffen. Evenwel schijnt zelfs bij

de gemeenten in het vaderland zoodanige openbare uitsluiting onraadzaam te worden geacht, dewijl ook daar geene andere kerkelijke bestraffingsmiddelen worden toegelaten, dan die voor de gemeenten in Indië zijn vastgesteld. (Zie Reglem. op de uitoefening van kerkel. opzigt en tucht voor de Nederl. Herv. kerk, opgenomen in het compendium van kerkel. wetten, verzameld door G. VAN DER TUUK, blz. 335.)

„Het verordenen van een uitwendig zichtbaar teeken in de kleeding van vrouwen, welke buiten huwelijk met mannen leven, en niet bepaaldelijk tot de kategorie der prostituées gerekend worden, zou mijns inziens, heilzaam kunnen werken, indien zoodanige maatregel voortdurend kracht van wet kon behouden, zoo als te Geneve in de dagen van CALVIJN bij zijne theocratische magt over den Staat, kon geschieden, en niet afhankelijk was van het goedvinden van het tijdelijk hoofd van bestuur. Ongetwijfeld zou alsdan zulk eene verordening krachtig bijdragen tot wering van de ongehuwde zamenleving, die onder de Christenen hier zoo veelvuldig wordt aangetroffen. Ik heb nogtans gegronde hoop, dat ook nu reeds, ten gevolge van de bekende gezindheid van UWEG., velen dier Christenen tot het sluiten van een wettig huwelijk zullen overgaan, waartoe bereids eenige paren aanzoek hebben gedaan.” —

Deze verwachting werd niet geheel teleurgesteld. Te Koepang, en vooral in de buitengemeenten, werd sedert een aanzienlijk getal inlandsche Christenen kerkelijk in den huwelijken staat bevestigd.

De kerkeraad te Koepang rigtte in 1861 de volgende missive aan den waarnemenden Resident te Timor, den Heer J. ESSER.

„Dringende behoefte bestaat in onze maleische Christen-

gemeenten aan geschikte en verstaanbare gezangen, ten gebruike bij de openbare godsdienstoefening.

„ De gezangen tot dusverre bij onze gemeenten in gebruik, bepalen zich tot de maleische Psalmen van H. WERNDLEY, en de Verzameling van liederen, met bijvoeging van eenige evangelische gezangen, ten gebruike van het Nederlandsche zendeling-genootschap, in het Maleisch vertaald door R. LE BRUYN.

„ Wat echter de Psalmen aangaat, het is bekend, dat deze zoodanig zijn vervuld met arabische en perzische woorden, dat ze meereendeels, zelfs voor den geoefenden maleischen taalkenner onverstaaubar zijn, hetgeen voor de stichting der gemeenten niet anders dan zeer belémmerend wezen kan. De Verzameling van liederen, enz., zooals de titel aanwijst, is grootendeels bestemd voor een bepaald doel, namelijk ten gebruike bij de bidstonden voor de uitbreiding van het Christendom. Behalve eenige Psalmen en lofzangen uit den Maleischen psalmbundel overgenomen, is aan die liederen nog een twintigtal evangelische gezangen toegevoegd, en het is voornamelijk tot deze weinige gezangen, dat de voorganger der gemeente genoodzaakt is, zich bij het kerkgezag te bepalen. De keus is dus zeer beperkt, en het gezag kan veelal niet in overeenstemming worden gebragt met het onderwerp der toespraak, terwijl tevens door het gedurig zingen van dezelfde gezangen, de noodige afwisseling en verscheidenheid ontbreekt.

„ Is alzoo op het nuttig gebruik der beide bovengenoemde gezagbundels, op zichzelf beschouwd, reeds niet weinig af te dingen, bovendien moet nog in aanmerking worden genomen, dat het aantal der voorhanden zijnde exemplaren in de gemeenten, hoe langer hoe geringer wordt, omdat geen nieuwe meer te bekomen

zijn. Psalmboeken zijn zelfs zeldzaam geworden, en de Lieder en Gezangen zijn ook betrekkelijk weinig in getal, zoodat gedurig aanvraag geschiedt om nieuwe gezangboeken, waaraan echter niet kan worden voldaan.

„ Bij zoo groote behoefte aan bruikbare kerkgezangen, was het den kerkeraad aangenaam kennis te nemen van eene verzameling Maleische gezangen ten vorigen jare, van wege de Vereeniging ter bevordering van Christelijke lectuur, uitgegeven bij **LANGE & c^o**. te Batavia en getiteld: „ Kitab bebrapa Mazmur, Tahlil-Indjil dan Njanji-an akan dipakekan dalam perkoempoelan orang Mesehi, ” (Psalmen, evangelische liederen en gezangen ten gebruike in de christelijke vergaderingen). Bij ruime verscheidenheid van onderwerpen en algemeene verstaanbaarheid van taal vermeent de kerkeraad, dat het gebruik van dezen gezangbundel alleszins zou kunnen strekken tot stichting en opbouw van onzer gemeenten. Moge er hier en daar aanmerking kunnen worden gemaakt op de zuiverheid van taal, de juistheid van uitdrukking of de kiesheid van woordenkeuze; het zal nogtans moeten worden toegestemd, dat enkele taalgebreken, die de verstaanbaarheid niet schaden, minder af te keuren zijn, dan het gebruik van uitheemsche woorden, die in de taal onbekend zijn, en door niemand verstaan worden. Kan b. v. in den 133 Ps. vs. 2 (blz. 22 van den bedoelden bundel) de uitdrukking *mengkekalin* taalkundig niet worden goedgekeurd, evenmin als de stotende inkorting van *satia* in *s'tia*, Ps. 138 vs. 2, zoo moet evenwel worden erkend, dat die woorden, ofschoon gebrekkig, kunnen worden verstaan, en alzo minder te veroordeelen zijn, dan b. v. in de Psalmen van **WERNDELY** Ps. 72 vs. 6 het woord *sacholwân*, dat den kundigsten

Maleijer onbekend, en waarschijnlijk uit de perzische taal overgenomen is. Zijn b. v. de volgende onderschrapte woorden, in een gezang bij het Avondmaal, Njanjian 112, bl. 44 van den bundel: „Trima kasi, maha Tuhan, Kita soedah dapat makan, Badankoe soedah kinnjang” naauwkeurig noch kiesch te noemen; hetzelfde mag gezegd worden van Ps. 81 vs. 12 van de Werndleysche Psalmen: „Hendakh bersegrah, Mengangakan mulut, Aku dengan gah, Akan memunoh, Dija pertogoh, Dengan nasij pulut (lett.: „Open uwen mond, en ik zal hem met vette rijst vullen) (1); — of ook zelfs van ons Evangelisch avondmaalsgezag, gez. 106 vs. 1 — „Jezus zelf wil u vergasten, 't Staat u vrij hier toe te tasten.”

„Zal evenwel de bedoelde gezangbundel voor het gebruik bij de openbare godsdienstoefening geschikt wezen, dan is het volstrekt noodzakelijk, dat deze van noten voorzien wordt, en wel liefst niet alleen het eerste vers van een gezang, maar voluit. Het is om die reden, dat de Kerkeraad de vrijheid neemt, zich tot UwelEdel-Gestrenge te wenden, met het verzoek uwen invloed bij het Bijbelgenootschap te willen aanwenden tot de uitgave van den meergemelden maleischen zaugbundel met noten. Kon de prijs van een exemplaar op 50 cts. worden gesteld, dan zou voor de gemeenten op Timor en Rotti op een debiet van 3 à 4000 exemplaren kunnen worden gerekend. Bovendien mag worden aangenomen, dat elders in de verschillende maleische gemeenten van Nederlandsch Indië het debiet nog veel aanzienlijker zou wezen.

„Mogt die uitgave tot stand komen, dan zou daardoor

(1) Eigenlijk is pulut (poeloet), eene bijzondere soort van rijst, *oryza glutinosa*.

in eene diep gevoelde en steeds klimmende behoefte worden voorzien, en onder den goddelijken zegen het heil en de stichting onzer maleische gemeenten grootelijks kunnen worden bevorderd.”

Deze brief werd door den Heer ESSER aan het Bijbelgenootschap gezonden, doch dit genootschap kon aan het verzoek niet voldoen. Evenwel hebben eenige Heeren, waaronder leden van 't Bijbelgenootschap, de bezorging der nieuwe uitgave van het gezangboek op zich genomen. Zij hebben besloten 3000 ex. aan den kerkeraad te zenden, tegen 50 cents het exemplaar, en alle kosten, die daarboven gaan, van uitgave, emballage, transport en verzekering tot op Timor, zelven te dragen. Het gezangboek wordt thans gedrukt bij HÖVEKER te Amsterdam, in kl. 8°. formaat, geheel als een gewoon kerkboek en alle verzen op noten.

Wanneer ik spreek van de bruikbaarheid van dit gezangboek voor onze gemeenten, dan bedoel ik den bundel in zijn geheel. Er komen nog al uitdrukkingen, woordvormen en eigenaardigheden van taal in voor, die op Java te huis behooren, en die hier onbehagelijk klinken. Ook de versmaat is veelal ongevallig. Ik laat hier een paar voorbeelden volgen, waarin de veranderingen van reeds bestaande gezangen geene verbetering kunnen worden genoemd.

PSALM 42 : 1. WERNDDLEY.

Sâma rûsa berdahûga
Akan ajer jang salakh ;
Demikijen âku djâga,
Rinduw angkaw, ja Elhhakh.
Djiwa hâwus, dan kaloh
Akan Allah , jang togoh,
Mâna kâla klakh hambâmu
Mâsokh hâdap dimukâmu.

PSALM 42 : 1. Nieuwe bundel.

Mendjangan jang di boeroe-in
Trâda bagitoe haoes,
Seperti djiwakoe ingin
Akan Allah Peneboes.
Ja, djiwakoe poen kangan
Jehoewa kahidoepan
Kapanlah satja hambamoe
Masok hadap di moekamoe.

GEZANG 179: 4. LE BRUYN.

Hatiku berbinâsa grang,
 Dan aku korang khawat:
 Tetapi Angkaw tulong jaug
 Tamanmu sâka bowat.
 Masâkah âku berdabar
 Dan tâkot tjelakâku?
 Kawdjandji tinggal sabenar
 Gombâla dan Bapaku.

IDEM. Nieuwe Bundel, blz 52.

Saja tahoe, karoesakan
 Ada godah hati koe
 Lagi lemas kakoewatan
 Akan boewat kerdjakoe;
 Tapi kaloe Toehan hentar
 Koe boleh blompat goenoeng
 Kamana saja kesasar
 Bapakoe soeka toelong.

Evenwel bij al dat gebrekkige, we hebben niets beters voor het tegenwoordige, want de psalmen van WERNDELY zijn over 't algemeen onverstaanbaar, en daarbij ook niet meer verkrijgbaar. Zoo de nieuwe bundel of Verzameling, (want 't is eene verzameling van reeds bestaande psalmen en gezangen, maar ten deele veranderd) in taal en versbouw, zoo wat op dezelfde waarde kunnen geschat worden, als de oude psalmberijming van P. DATHEEN, dan bedenke men toch, dat de vaderlandsche kerk zich een paar eeuwen, met dat gebrekkige werk beholpen heeft. En, niettegenstaande al de grove gebreken, hebben duizenden zich met die psalmen gesticht.

P. S. Ik geloof, dat wij hier op Timor den eersten Makassaar hebben, die Christen geworden is. Hij is van Maros afkomstig, doch woonde reeds te Babauw, toen ik daar vroeger gevestigd was. Reeds in dien tijd betoonde hij neiging tot het Christendom, doch zijn overgang had eerst na mijn vertrek plaats. Hij heeft lang gewankeld, doch zijne keuze is beslist, en hij heeft er zich den smaad van andere Mohammedanen om laten welgefallen. Bij het gevoel zijner zonde en schuld vond hij in CHRISTUS, wat hij bij MOHAMMED te vergeefs zocht, een' Verlosser en Zaligmaker van zijn hart. Hij is een man van onbesproken leven en een getrouw bezoeker van openbare godsdienstoefening en alle gelegenheden tot vordering in christelijke kennis. Met genoeg heb ik meermalen met hem gesproken over de hoogste belangen des levens. Hij leest en schrijft Makassaarsch, doch hij heeft nu ook 't lezen van 't Maleisch met latijnsch karakter geleerd, om daardoor den Bijbel te kunnen lezen.